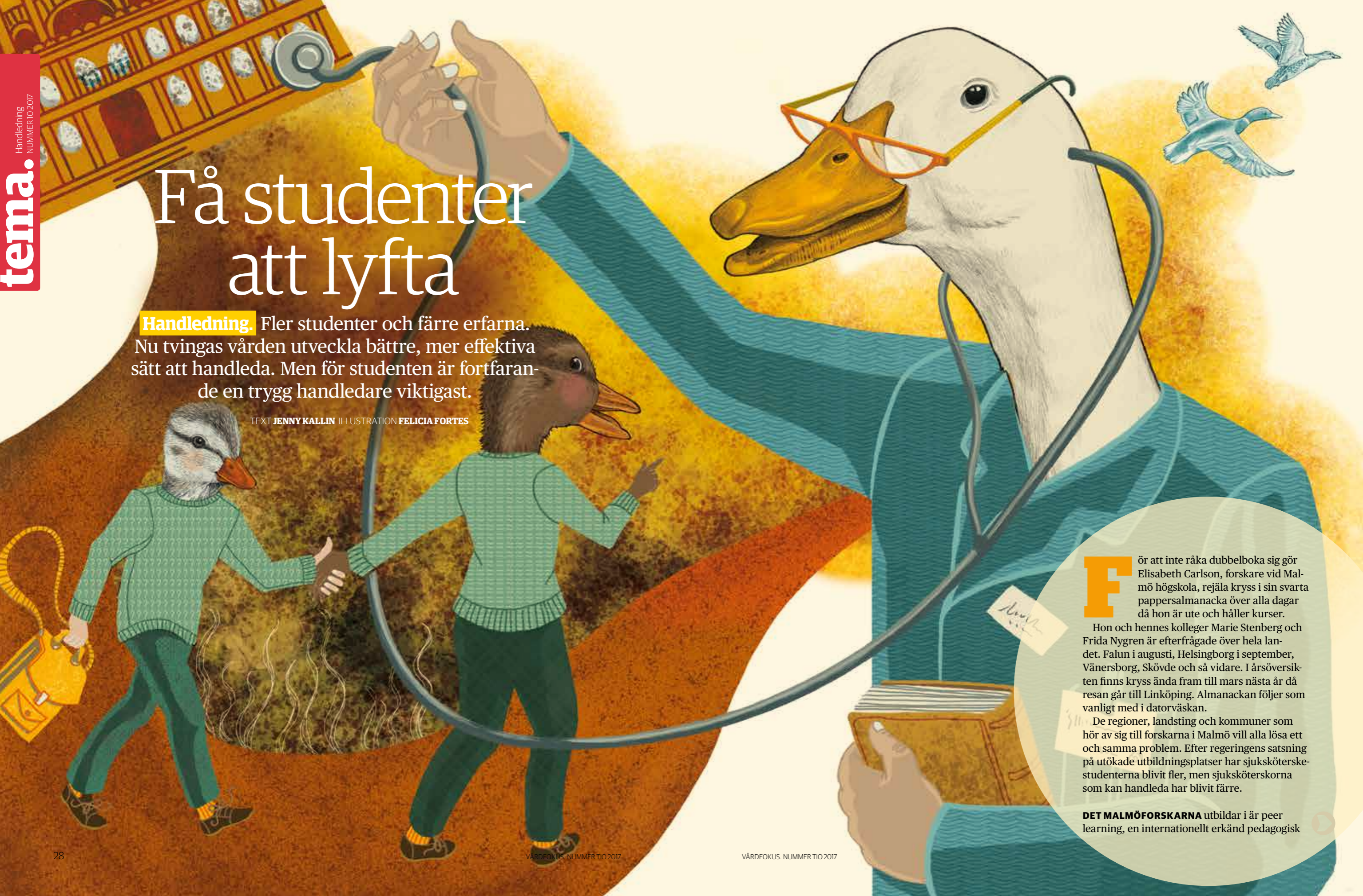

Få studenter att lyfta

Handledning. Fler studenter och färre erfarna. Nu tvingas vården utveckla bättre, mer effektiva sätt att handleda. Men för studenten är fortfarande en trygg handledare viktigast.

TEXT JENNY KALLIN ILLUSTRATION FELICIA FORTES

För att inte råka dubbelboka sig gör Elisabeth Carlson, forskare vid Malmö högskola, rejäla kryss i sin svarta pappersalmanacka över alla dagar då hon är ute och håller kurser.

Hon och hennes kolleger Marie Stenberg och Frida Nygren är efterfrågade över hela landet. Falun i augusti, Helsingborg i september, Vänersborg, Skövde och så vidare. I årsöversikten finns kryss ända fram till mars nästa år då resan går till Linköping. Almanackan följer som vanligt med i datorväskan.

De regioner, landsting och kommuner som hör av sig till forskarna i Malmö vill alla lösa ett och samma problem. Efter regeringens satsning på utökade utbildningsplatser har sjuksköterskestudenterna blivit fler, men sjuksköterskorna som kan handleda har blivit färre.

DET MALMÖFORSKARNA utbildar i är peer learning, en internationellt erkänd pedagogisk

metod för handledning som funnits länge men som sjukvården i Sverige verkar hoppas extra mycket på just nu.

Eftersom modellen bygger på att två studenter delar på en handledare är den kostnadseffektiv. Forskningen visar dessutom att studenterna blir tryggare och hittar sin roll snabbare när de är två, eftersom de reflekterar tillsammans, samarbetar och engageras i mer självständigt arbete.

Oavsett handledarmodell pekar vetenskapen tydligt mot att studenter som får vara aktiva och handleds med hjälp av reflekterande frågor och utmaningar blir bättre rustade för sitt framtida yrke.

FORSKAREN ELISABETH CARLSON, som arbetat med handledning i snart 20 år, har sett hur vårdens problem med att få fram tillräckligt med handledare tvingat fram en positiv utveckling. Sökandet efter hållbara, effektiva handledarmodeller har ökat intresset och medvetenheten kring vad som fungerar bra.

► **Elisabeth Carlson** Hon tycker att handledning börjar få välförtjänt hög status.

– De senaste två-tre åren har frågan fått en helt annan tyngd ute i vården.

Äntligen inser man att handledning är en pedagogisk process som måste organiseras och planeras, att det inte bara handlar om att en person följer en annan.

Handledning har blivit en fråga som diskuteras allt mer på chefsnivå, och då handlar det

ytterst om hur vården ska kompetensförsörjas i framtiden. Kniven mot strupen är uppgifter som den i Lust-studien från Karolinska institutet, som säger att var tredje sjuksköterska får symtom på utbrändhet under sitt första år efter examen och att var tionde funderar på att lämna yrket. Det gäller också att få erfarna att stanna. Vilka ska annars lära upp de nya?

JUST NU arbetar Socialstyrelsen och Universitetskanslersämbetet med ett gemensamt regeringsuppdrag som handlar om att förbättra samarbetet kring vårdens framtida kompetensförsörjning. Här ingår den verksamhetsförlagda utbildningen som en viktig del.

I regeringens satsning på förlossningsvården är bättre praktik för barnmorske- och sjuksköterskestudenter en prioriterad åtgärd.

Att bra samverkan mellan vården och utbildningarna gynnar studenter på praktik, det visar Vårdförbundet Students vfu-rapport. De högskolor och universitet som hamnar högt i vfu-rankingen och har mest nöjda studenter lyfter alla samarbete mellan vård och utbildning som en framgångsfaktor. Ett exempel är Dalarna.

ETT STENKAST från Faluns branta hoppbackar arbetar Monika Jansson och Maria Neljesjö, programansvariga och vfu-samordnare på Högskolan Dalarnas sjuksköterskeprogram. De kände själva av glappet mellan skolan och den så kallade ”verkligheten” när de arbetade som sjuksköterskor och handledare. Genom medvetet förändringsarbete har den klyftan krympt.

Framför kontorets Carl Larsson-tavla brukar de ibland sitta ner och via datorn ha direktkontakt med handledare i vården som snabbt behöver deras stöd.

Högskolan Dalarna har ett särskilt utvecklat samarbete med sjuksköterskorna i länets kommuner.

I stället för pengar får den kommunala sjukvården kompetensutveckling som ersättning för att de tar emot studenter. De medicinskt ansvariga sjuksköterskorna samarbetar med en av högskolans lektorer. Ibland kommer önskemål om fortbildning från sjuksköterskorna själva. Ibland snappas behovet av ny kunskap upp av studenter ute på praktik.

Handledarna har tillgång till samma aktuella kunskap som studenterna

► **Monika Jansson och Maria Neljesjö.**

1/3

Ungefär så stor del av sjuksköterskeutbildningen består i dag av praktik. I mitten av 1960-talet, då grundutbildningen infördes, utgjorde praktiken cirka två tredjedelar av utbildningen.

genom webbsända föreläsningar och undervisningsfilmer, baserade på Vårdhandboken. Upplägget har skapat närhet och förståelse och gett nya arenor för att nå ut med forskning, berättar Monika Jansson.

– Det går inte att säga en sak i skolan och en annan i verksamheterna. Nu är det samma budskap som når studenterna. Det har vi jobbat jättemycket med.

För att handledarna ska veta vad som förväntas av dem, vilka kursmål studenterna har och så vidare, ges tydlig information från högskolan. Efter önskemål från sjuksköterskor i kommunerna spelas även handledarinformation in.

DET BEHÖVS nytänkande när det gäller handledning av studenter i vården. Men trots allt prat om samverkan och planering, modeller och strukturer, är det fortfarande handledaren som är viktigast av allt för studenten och en lyckad vfu.

Birgitta Bisholt, forskare vid Karlstads universitet, beskriver handledaren som länken mellan studenten och patienten. Det är genom handledaren som studenten får tillgång – eller inte – till patienterna och på så vis kan lära sig omvårdnad. Handledaren är också en viktig person att reflektera med.

Den relation och det förtroende som skapas mellan en handledare och en student har betydelse för inläringen, visar hennes forskning. Hon har sett att studenter som praktiserar på studentsalar och där kan handledas av uppemot 17 olika sjuksköterskor under en sexveckorsperiod kan få svårt att nå lärandemålen.

Varje gång en ny person blir ansvarig måste studenten backa ett steg i stället för att gå framåt.

– Vem ser progressionen hos studenten? Vem ser till att studenten når målen? En ny handledare har svårt att släppa fram studenten och säga: ”du har gjort det här, du klarar det”.

HANDEDAREN är också en viktig förebild, på gott och ont. Forskning från Umeå universitet visar att sjuksköterskestudenter blir sämre på att följa de nationella riktlinjerna för venprovtagning ju längre fram i utbildningen de kommer. Förklaringen är socialisering.

Trots att många studenter vet att de gör fel gör de hellre som sin handledare, berättar forskaren Karin Nilsson.

– Som student vill du smälta in och inte sticka ut hakan och riskera att bli ovän med den som

”Äntligen inser man att handledning är en pedagogisk process som måste organiseras och planeras.”

ska bedöma dig. Utifrån vad studenterna sagt i mina intervjuer så gör handledare väldigt olika när det kommer till att följa riktlinjer. Vissa är noggranna och då blir studenten också det.

FÖR DEN som är öppen för ny kunskap och ser det som en givande utmaning att reflektera över sitt eget arbetssätt har det på många sätt blivit roligare att handleda studenter. Men också mer krävande.

Dagens studenter är vana vid att tänka kritiskt, ställa frågor och ifrågasätta.

På många arbetsplatser är handledning inget du väljer. Alla måste ta studenter, oavsett erfarenhet, handledarutbildning, om du vill eller inte.

Den största och mest gemensamma utmaningen är att få tiden att räcka till.

Camilla Smedberg, sjuksköterska och omvårdnadschef på neurointensiven på Karolinska universitetssjukhuset i Solna utanför Stockholm, ser hur hennes handledande kolleger blir allt mer pressade.

Nu höjer hon och många fler rösten för att de som verkligen skulle behöva bättre handledning är handledarna själva. Vården och lärosätena borde samarbeta mer även kring detta, säger Camilla Smedberg.

– Våra sjuksköterskor ska orka handleda hela tiden även nattetid, de vilar aldrig från det. De behöver någon form av stöd och tid till reflektion över sitt eget handledande. ◀

HANDEDNING AV HANDEDARE

Sjuksköterskor som handleder studenter upplever att de blir tryggare och mer kompetenta som handledare om de själva blir handledda, får dela erfarenheter, diskutera dilemman och svårigheter med mera. Det visar en ny studie från Malmö högskola. De som ingått i studien handleder studenter i grupp på universitetet.

Nytänkande. Alla hoppas på peer learning. Men vad krävs för att få den populära dubbelhandledningen att fungera bra i praktiken?

TEXT JENNY KALLIN FOTO ANDRÉ DE LOISTED

Två studenter. En handledare.

I dag står en rosa kakburk på fikabordet när sjuksköterskestudenterna Lina Jönsson och Liv Thorén hälsar på sin gamla praktikplats – Södervärns vårdcentral i Malmö.

När de kom hit första gången i maj, för starten på en fyra veckor lång verksamhetsförlagd utbildning, var en hel frukost framdukad. Den gången råkade distriktsköterskan och handledaren Britt-Marie Svensson spilla kaffe över hela bordet. Sättet som hon tog den lilla motgången på gjorde att hon snabbt fick studenternas förtroende.

– Det blev en ice-breaker när kaffet rann och hon torkade. Hon bjöd på sig själv och vi förstod att hon var en lättsam person. Det fick oss att slappna av, säger Lina Jönsson och skrattar.

Över en smörgås fick studenterna i lugn och ro berätta om sig själva, sina styrkor och svagheter. Sedan blev de rundvisade och presenterade för alla medarbetare på vårdcentralen.

BRITT-MARIE SVENSSON berättar att hon vill ge alla studenter en bra start och få dem att känna sig riktigt välkomna. Det första bemötandet påverkar hur relationen till handledaren utvecklas. Bekräftelse och trygghet är viktiga bitar för att ovana och kanske osäkra studenter ska våga ta för sig, bli aktiva och lära sig mycket, säger hon.

Att handleda har alltid känts viktigt för henne. – Det handlar ju om våra framtida kolleger, framtidens sjuksköterskor, som vi ska arbeta med och kanske få vård av.

I minnet finns egna erfarenheter från sent 1970-tal och en placering på kirurgen i Lund. Där höll hon trots tidigare erfarenheter från vården på att bli kuggad för att ingen på avdelningen hade engagerat sig i henne och sett hennes insatser.

Nu är hon och sjuksköterskekollegan Sabina Grönstervall med i ett projekt för att utveckla den verksamhetsförlagda utbildningen på Malmös vårdcentraler. För även 2017 kan mycket bli bättre.

► Det blir ett kärt återseende med kramar och skratt för Liv Thorén, Britt-Marie Svensson och Lina Jönsson.

DET PRIMÄRVÅRDEN i Malmö vill satsa på är peer learning, en metod som innebär att en sjuksköterska handleder två studenter samtidigt, som samarbetar, reflekterar och stöttar varandra i sitt lärande.

Ansvarig för införandet av metoden är Taghrid Jassim, klinisk adjunkt på Malmö högskola, som länge sett behovet av att strukturera den verksamhetsförlagda utbildningen på vårdcentralerna, för att studenterna ska kunna få ut mer av sin praktik där och nå utbildningsmålen.

Primärvårdens satsning beror också på att

vårdcentralerna, precis som sjukhusen och kommunerna, fått allt svårare att få handledarna att räcka till.

SJUKSKÖTERSKORNA OCH studenterna visar runt på den nyrenoverade vårdcentralen. Ett favoritrum under praktiken var mottagningsrummet på nedervåningen där studenterna tränade på att ta emot och bedöma patienter. Om inte Lina ställde alla frågor gick Liv in och hjälpte till, och tvärt om. Handledaren stod i ett hörn och tittade på, redo att stötta bara om det behövdes. Efteråt reflekterade studenterna med varandra och sedan med handledaren. – Det blev en trygghet att ha varandra som gjorde det lättare att ta mer initiativ, säger Liv Thorén.

Lina Jönsson berättar att hon som ensam student kan känna sig som handledarens svans. Att vara två gör det lättare att gå undan och sysselsätta sig med annat ibland. I peer learning-konceptet ingår att det ska finnas

2017

◉ Samordningen mellan teori och praktik förbättras. Utbildningssalar, -avdelningar och -mottagningar blir vanligare liksom studentaktiverande handledningsmodeller.

Tillbaka-blick

1800-TALETS MITT

◉ När sjuksköterskor börjar utbildas i Sverige går de som lärlingar och används som arbetskraft.

1955

◉ Medicinalstyrelsen vill att sjuksköterskeelever ska gå vid sidan av, inte jobba.

1964

◉ Sjuksköterskeelever får studerandestatus och slutar användas som arbetskraft. Två år senare införs en yrkesförberedande grundutbildning med en tredjedel teori.

1977-1982

◉ Med vårdhögskolorna går utbildningen från praktiskt yrkesförberedande till mer teoretisk högskoleutbildning. Praktiken fortsätter på traditionellt mästare-lärlingsvis.

1993

◉ Ny högskolelag. Sjuksköterskeutbildningarna förlängs och akademiseras. Gapet mellan teori och praktik växer eftersom den praktiska delen av utbildningen inte förändras lika mycket.

1950

1960

1970

1980

1990

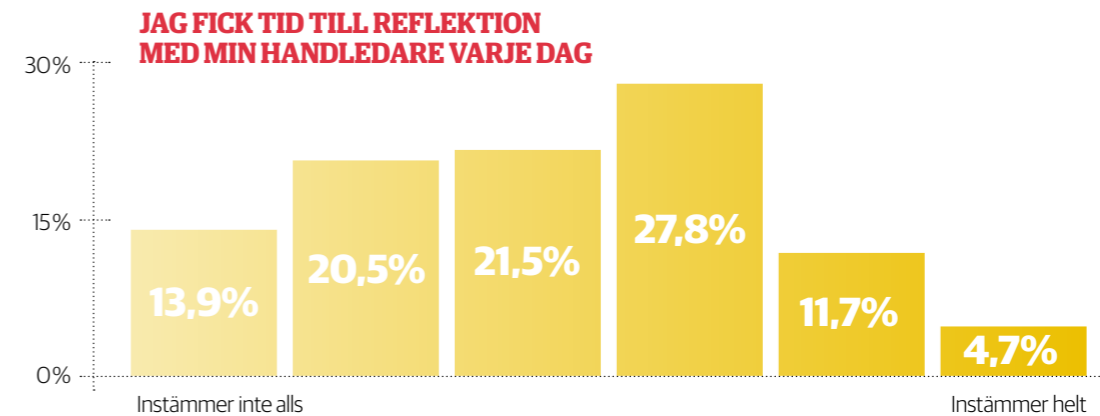
2000

2010

2020

► Sabina Grönstervall handleder hellre två än en.

Mindre tid att tänka tillsammans

Reflektion är grundläggande för inläringen, gör studenter trygga och mindre stressade. Men får allt mindre utrymme under den verksamhetsförlagda utbildningen.

Varje år gör Vårdförbundet Student en kartläggning över vad blivande sjuksköterskor, röntgensjuksköterskor och biomedicinska analytiker tycker om sin verksamhetsförlagda utbildning, vfu.

REFLEKTION = ÅTERSPEGLING, TANKE, BEGRUNDAN, SLUTSATS

- ◉ leder till kunskapsutveckling – får det att "sjunka in"
- ◉ kopplar ihop det teoretiska med det praktiska
- ◉ skapar etisk och moralisk insikt
- ◉ ger bekräftelse och feedback
- ◉ stärker relationen mellan student och handledare
- ◉ minskar känslan av stress
- ◉ blir djupare och bättre i lugnet bakom en stängd dörr
- ◉ kräver oftast planering och en avsatt tid för att bli av.

Årets resultat visar att tiden till reflektion med handledaren har minskat. Förra året var det fler som instämde helt, eller nästan helt, med att de hade daglig reflektion med sin handledare. Tidsbrist på grund av stressiga arbetsplatser verkar vara den vanligaste förklaringen till förändringen. Studenternas fritextsvar visar också att många handledare verkar sakna handledarutbildning och kanske på grund av det inte lyckas strukturera handledningen lika bra som kolleger som fått utbildning i detta.

DET ÄR mycket som går förlorat om tiden till reflektion försvinner. ► **Viviana Lundberg** – Det är så du befäster dina kunskaper och tränar på det som en sjuksköterska gör till 50 procent – analyserar och utvärderar. Du måste få den kliniska blicken och tänkandet. I dagens rådande vårdkaos förväntas du leverera effektivt nästan direkt som färdig sjuksköterska, så kvaliteten på praktiken är viktigare än någonsin, säger Viviana Lundberg, ordförande för Vårdförbundet Student. ◀

JENNY KALLIN

Så här säger studenterna:

"På vissa ställen var det daglig reflektion, ibland ingen alls. Detta berodde på handledaren."

"Ambitionen fanns hos de flesta handledarna, men tyvärr fanns inte alltid tiden."

"Har upplevt att de handledare som haft handledarutbildning tar sig mer tid och verkligen bryr sig om studenterna."

"Fortlöpande under arbetspassen, men tid till att sitta ner och reflektera: inte ofta."

"På en av mina vfu-placeringar var det svårt att få kontinuerlig feedback då jag hade olika handledare nästan varje dag och vissa saknade handledarutbildning."

Fakta: Vårdförbundet Students vfu-ranking 2017

förbereda aktiviteter till studenterna, självständiga uppgifter och utmaningar som är kopplade till kursmålen och verksamheten. Bra att ta till om den handledande sjuksköterskan kanske måste sitta i telefonrådgivning ännu en eftermiddag eller har en kö att beta av.

Dessa situationer har kunnat ge sjuksköterskan Britt-Marie Svensson en känsla av otillräcklighet, att behöva säga "häng på" eller "gå hem och läs", medveten om att det inte är det mest givande för studenten.

– Nu behöver jag inte vara rädd för att studenterna ska känna sig ensamma eller ostimulerade.

Upplägget kräver mer planering, förbered-

selna tar längre tid. Men sedan är det lättare att handleda två eftersom du kan stå mer i bakgrunden och inte behövs hela tiden, berättar Sabina Grönstervall.

Men hon tror att det skulle ta mer tid och bli en större utmaning att handleda mer ojämna studenter än Lina och Liv, som stimulerade varandra och samarbetade bra.

ETT ANNAT dilemma som lyfts i forskningen om peer learning är att studenter kan uppleva att de buntas ihop, att det är svårare att få visa vad du kan. Medvetna om detta delade sjuksköterskorna på Södervärns vårdcentral upp sina studenter ibland och var måna om att behandla Liv och Lina som två individer. Samtidigt som de på skoj fick namnet "Livlinan" och viktig träning i teamarbete.

Under våren testade tre vårdcentraler i Malmö den för primärvården nya metoden. I höst utbildas ytterligare fem. Samtidigt håller Taghrid Jassim på att utvärdera projektet.

Hon har sett att peer learning fungerar bäst om alla på vårdcentralen, chefer och övriga medarbetare, samarbetar kring studenterna och stöttar handledarna. Högskolan behöver engagera sig mycket och bland annat bidra i skapandet av relevanta lärandeaktiviteter. Studenterna behöver vara insatta i vad som krävs av dem: självständighet och ansvar.

– För mig kändes det inte kravfyllt utan bra och rätt. Att få göra mycket och vara aktiv själv, det är så jag vill ha det, säger Lina Jönsson. ◀

► Taghrid Jassim

DET HÄR ÄR PEER LEARNING

- ◉ En pedagogisk handledarmodell som visat sig gynna studenternas lärande.
- ◉ Två jämbördiga studenter stöttar och lär av varandra.
- ◉ Fokus på samarbete, kommunikation, reflektion, kritiskt tänkande och självständigt arbete.
- ◉ Studenterna aktiveras bland annat genom strukturerade aktiviteter, där de får söka kunskap, förbereda, genomföra och reflektera kring olika uppgifter kopplade till kursmålen.
- ◉ Ger träning i teamarbete, ledarskap och handledning.